

Hans Magnus Enzensberger

Szörnyűséges férfiak (Kísérlet a radikális vesztesről)*

*Nem kell mindent megérteni,
de az erőfeszítés nem árthat.*

R. K.

I.

Beszélni a vesztesről nehéz, de butaság lenne hallgatni róla. Butaság, mert a győzelem sohasem lehet végleges, és mert minden emberre – az örült Bonapartétól az utolsó kalkuttai koldusig – ugyanaz a sors vár. Nehéz, mert túlzottan megkönnyíti a maga dolgát, aki megelégszik ezzel a metafizikai banalitással. Ezzel elvéthetjük a probléma tulajdonképpen bizarr, politikai dimenzióját.

A szociológusok, ahelyett, hogy a vesztes arcát figyelnék, a statisztikákat tartják szem előtt: középértékek, szórások, normális eloszlások. Ritkán jut eszükbe, hogy ők maguk is lehetnének vesztesek. A definícióik egy seb vakarásához hasonlítanak: utólag jobban viszket és fáj, mint előzőleg, ahogy Samuel Butler mondja. Biztos csak az, hogy az emberiség mostani berendezkedése mellett – „kapitalizmus“, „konkurencia“, „impérium“, „globalizáció“ – a vesztesek száma napról-napra nő, és mint minden nagy tömegben hamarosan megkezdődik a frakciózás. A kaotikus, átláthatatlan folyamatokban elválnak egymástól az alávettek, a legyőzöttek és az áldozatok. A kudarcot valló megelégheti a sorsát és rezignálhat, az áldozat jóvátételt követelhet, a legyőzött a következő fordulóra készülhet. A radikális vesztes azonban visszahúzódik, láthatatlanná válik, őrzi a maga rögeszméit, összegyűjti az energiáit és várja, hogy üssön az ő órája.

Talán megéri egy oldalpillantást vetni az ellentétére, a radikális győztesre. Ő is az úgynevezett globalizáció terméke, és habár a két alak között nincs szimmetria, van néhány közös vonásuk. A gazdasági „master of the universe“ hatalmasabb és gazdagabb, mint az összes elődje, de társadalmilag izolált és rögeszmék kínozzák; szenved a realitásvesztés miatt, és úgy érzi, félreértik, és fenyegetéseknek van kitéve.

Az osztályelemzés kategóriáival az itt szóba hozott problémát már nem lehet leírni. Aki megelégszik az objektív, materiális kritériumokkal, a közgazdászok bizonyítékaival és empirikusan lehengető tényeivel, az semmit sem fog megérteni a radikális vesztes drámájából. Tulajdonképpen szinte mindig férfiakról van szó. Ennek okairól beszélni triviálisnak tűnhet, de semmiképpen sem fölösleges. Aki magát magasabb rendűnek tartja, ami a múltban még magától értetődő volt, és nem akarja tudomásul venni, hogy e primátus napjai lejártak, annak végtelenül nehezebb fog esni, hogy elfogadja a maga hatalomvesztését. (Még nem is olyan régen a német családokban volt egy úgynevezett „háztartás-vezető“.) Egy férfi, aki magát radikális vesztesnek érzi – mindezen okokból kifolyólag – egy képzeletbeli szakadékot lát maga előtt, ami egy nőtől mindig idegen.

Mindenesetre az, amit a többiek róla tartanak – legyenek azok az ellenfelei vagy a bajtársai, a szomszédai, az iskolatársai, a főnökei, az ellenségei vagy a barátai, és mindenek előtt persze a felesége – nem elegendő a radikalizálódásához. Ez rajta múlik, így kell ugyanis szólnia magához: vesztes vagyok, semmi más. Ameddig erről nincs meggyőződve, addig lehet, hogy rosszul megy a sora, lehet, hogy szegény és tehetetlen, lehet, hogy megismerte a nyomort és a vereséget, de radikális veszteséssé csak akkor válik, ha a többiek ítéletét (akiket nyertesnek tart) a magáévá teszi. Csak akkor fog „kiborulni“.

---

* A fordítás alapjául szolgált: Hans Magnus Enzensberger: *Schreckens Männer. Versuch über den radikalen Verlierer*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 2006. 5-28.o.

II.

Önként senki sem érdeklődik a radikális vesztes iránt. És ez kölcsönös. A radikális vesztes, amíg egyedül van, sőt nagyon egyedül van, nem kezd el maga körül csapkodni, nem kelt feltűnést, olyan csendben van, mintha aludna. De ha mégis felhívja magára a figyelmet, és előtérbe lép, akkor olyan irritációt vált ki, ami a riadalom határát súrolja. A pusztasága léte ugyanis másokat is arra emlékeztet, hogy milyen kevésen múlik, hogy nem ők vannak a helyében. Lehet, hogy sok ember a vesztes mellé állna, ha kilépne a maga szerepéből. De ez eszébe sem jut, nem fogad el könnyen segítséget.

Számos tudományterület számára a vesztes vizsgálandó tárgy és egzisztenciális alap. A szociálpszichológusoknak, a szociális munkásoknak, a szociálpolitikusoknak, a kriminológusoknak, a terapeutáknak és másoknak, akik maguk nem vesztesek, de nélküle kenyér nélkül maradnának. A kliens, a legjobb akarata ellenére is, számukra homályban marad; az empátiájuk jól meghatározott határokba ütközik. Azt mindenesetre tudják, hogy a radikális vesztes nehezen megközelíthető, és végső soron kiszámíthatatlan. Abból a több százból, akivel a hivatali szobájukban és a praxisukban találkoznak, felismerni azt az egyet, aki kész arra, hogy elmenjen a végsőkéig – ez meghaladja az erejüket. Időnként talán érzik, hogy nem egy olyan szociális esettel állnak szemben, amelyet igazgatási eszközökkel meg lehetne reparálni. A vesztes közben gondolja a magát. És ebben hallatlan veszélyek rejlenek. Hallgat és vár. Semmit sem árul el, és éppen ezért félnek tőle. Ez a félelem történelmileg nagyon régi, de ma mégis megalapozottabb, mint bármikor korábban. Mindenki, aki rendelkezik némi szociális hatalommal, sejti, hogy a radikális vesztesben olyan hatalmas destruktív energiák rejlenek, amelyeket semmilyen intézkedéssel – bármilyen jóindulattal is vezérelje, és bármilyen komolyan is gondolják – nem lehet lecsillapítani.

Minden pillanatban robbanhat. A problémáinak egyetlen, számára elképzelhető megoldása az, hogy fokozni kell azt a rosszat, amelytől szenved. Minden héten olvashatjuk az újságban, hogy egy családapa először a feleségével, majd a két kisgyerekével és végül magával is végzett. Hihetetlen! Az újságok ezt írják: családi tragédia. Vagy egy másik hirtelen elbarikádozza magát a lakásában, a pénzét követelő főbérlet túszul ejti. És amikor végre megérkezik a rendőrség, lövöldözni kezd. Ámokfutás, olvashatjuk az újságokban – egy maláji idegen szó. Gyorsan még lelő egy rendőrt, mielőtt a golyózáporban maga is összerogyna. A robbanást kiváltó ok általában teljesen bagatell. Az erőszakot elkövető motivációinak héja nagyon vékony. A megsértéséhez elég egy pillantás vagy egy vicc. Miközben mások érzelmeit nem tiszteli, a sajátjai szentek a számára. A felesége megszidta, túl hangos volt a zene, belekeveredett egy kocsmai veszekedésbe, a bank felmondta a hitelt stb. Vagy egy előjáró elejtett egy megjegyzést, és ez már elég ahhoz, hogy az illető fölmásszon a tetőre, és mindenre lőjön, ami csak él és mozog, nem annak ellenére, hanem éppen azért, mert a mézszárlás felgyorsítja a saját végét. Hogy honnan szerezte a gépfegyvert? A radikális vesztes – lehet egy hatvanéves családapa vagy egy tizenöt éves suhanc, aki a pattanásaitól szenved – végre élet és halál ura. Aztán – így fogalmaznak a hírszerkesztők – „önmagával is végzett”, a nyomozók pedig elkezdik a munkát. Lefoglalnak egy pár videót, találnak néhány zavaros naplófeljegyzést. A szülők, a szomszédok és a tanárok semmit sem vettek észre. Igen, nem volt túl jó tanuló, egy kicsit visszahúzódó volt, nem sokat beszélt. De ez még nem ok arra, hogy tucatnyi diáktársát lelője. A szakértők leadják a véleményt. A kultúrkritika előhozakodik a régi érvekkel. Ebből az „értékkonfliktus” szó semmiképpen sem hiányozhat. Az okok keresése zátonyra fut. A politikusok kifejezik megdöbbenésüket. Aztán végül arra a következtetésre jutnak, hogy egyedi esettel állunk szemben.

És ez még igaz is; mert mindezek az elkövetők izolált személyek, akik nem kapcsolódnak semmilyen közösséghez. De ugyanakkor hamis is, mert az esetek száma döbbenetesen szaporodik. E halmazódás miatt arra kell következtetnünk, hogy egyre több radikális vesztes él közöttünk. Ez pedig az úgynevezett viszonyokban gyökerezik. Ami éppúgy jelentheti a világpiacot, mint a vizsgaszabályzatot, vagy egy biztosítási intézményt, amely valamiért nem akar fizetni.

III.

Aki meg akarja érteni a radikális vesztest, annak egy kicsit távolabbról kell kezdenie. A haladás nem szüntette meg az emberi nyomort, de megváltoztatta a karakterét. Az utóbbi kétszáz évben a legsikeresebb társadalmak új jogokat, várakozásokat és igényeket alakítottak ki; föladták a megváltoztathatatlan sors képzetét; napirendre tűzték az emberi jogok és az emberi méltóság kérdését; demokratizálták az elismerésért vívott harcot, és fölkeltek az egyenlőségre vonatkozó várakozásokat, amelyeket nem tudtak teljesíteni. De ugyanakkor arról is gondoskodtak, hogy a bolygó összes lakosának egyenlőtlenségét a nap huszonnégy órájában minden tévécsatornán láthassuk. Az emberek potenciális csalódása a haladás minden egyes lépésével nőttön nőtt.

„Megl lehet, hogy a kulturális haladás valóban sikeres, és kikapcsolja a rosszat, de mégis ritkán vált ki lelkesedést“, jegyzi meg a filozófus. „Talán magától értetődővé válik, és a figyelem a visszamaradó rosszra irányul. Uralomra jut a maradvány növekvő átható erejének törvénye. Minél több negatívum tűnik el a valóságból, annál többet bosszankodunk – éppen a csökkenés miatt – a visszamaradó negativitáson.“¹

Odo Marquard bagatellizálja a problémát: itt ugyanis nem egyszerű bosszúságról van szó, hanem gyilkos gyűlöletről. A vesztest megszállottan foglalkoztatja egy olyan összehasonlítás, amely minden pillanatban az ő hátrányára dőlhet el. Mivel az elismerésre vonatkozó váagnak nincsenek elvi határai, ezért észrevétlenül süllyed a fájdalom elviselésének határa, és az elvárások egyre elviselhetetlenebbek lesznek. A vesztes annál ingerültebb lesz, minél inkább mások helyzetének javulását tapasztalja. A mércét soha nem azok szolgáltatják, akik alatta állnak. Nem látja, hogy ők azok, akiket állandóan megsértenek, megaláznak és lealacsonyítanak, hanem minden csak ő ellene irányul, a radikális vesztes ellen.

Az a kérdés, hogy ez miért van így, hozzájárul a szenvedéséhez. Mert ez semmiképpen sem múlhat rajta magán. Ezért kell bűnösnek tartania azokat, akik felelősök az ő sorsáért.

IV.

De kik ezek a túlerőben lévő, névtelen támadók? E kínzó kérdésre adandó válasz túl nagy terhet ró a teljesen magára hagyott emberre. Ha nem jön a segítségére valamilyen ideológiai program, akkor a projekciója nem fogja megtalálni a maga társadalmi célját. Ebben az esetben a projekció célját a legközelebbi környezetében fogja megkeresni és megtalálni: az igazságtalan főnökben, a makrancos feleségben, a zajongó gyerekekben, a gonosz szomszédban, az intrikáló kollégákban, a merev hivatalokban, az orvosban, aki megtagadja tőle az igazolást, a tanárban, aki rossz jegyeket ad stb.

Lehet, hogy mindezek egy láthatatlan, anonim ellenség üzelmei? Ha ez így lenne, akkor a vesztesnek nem kellene a saját tapasztalataira támaszkodnia, visszanyúlhatna arra is, amit másoktól hall. Mert az a lehetőség legalábbis nyitva áll előtte, hogy a céljai számára kitaláljon egy használható fantazmát. Ezért a vesztes általában a társadalomban szabadon keringő anyagra támaszkodik. A fenyegető hatalmak, amelyek őt célba vették, könnyen lokalizálhatók. Általában a külföldiek, a titkosszolgálatok, a kommunisták, az amerikaiak, a nagyvállalatok, a politikusok, a hitetlenek jönnek szóba. És ezek háttérben általában mindig ott látja a zsidókat.

Ez a projekció a vesztesnek egy időre megkönnyebbülést nyújt, de igazán megnyugtatóni nem tudja. Hosszabb időt tekintve nehezebbre esik fennmaradni egy idegen hatalommal szemben, és sohasem tűnik el az a gyanú, hogy a helyzetének magyarázata egyszerű: a megaláztatásának oka ő maga. És így a megalázott egyáltalán nem érdemli meg azt a tiszteletet, amelyet megkövetel magának, az élete semmit sem ér. A pszichológusok ezt az agresszorral való azonosulásnak nevezik. De ki érti ezeket az idegen szavakat? A vesztesnek mindenesetre semmit sem mondanak. Ha az ő élete értéktelen, miért törődne a mások életével?

---

¹ Odo Marquard: *Philosophie des Stattendessen*, Stuttgart: Reclam 2001. 37.o.

„Mindennek én vagyok az oka.” – „A többiek a hibásak.” Ez a két kijelentés nem zárja ki egymást. Ellenkezőleg, fokozzák egymást a *circulus vitiosus* modellje szerint. Ebből az ördögi körből a radikális vesztes nem tud kitörni, de belőle meríti a maga hatalmas erejét.

A dilemmából az egyetlen kiút a pusztítás és az önpusztítás, az agresszió és az autoagresszió fúziója. A vesztes a maga robbanásának pillanatában átéli a hatalom egyszeri teljességét. A tette lehetővé teszi számára, hogy mások fölött – a megsemmisítésük révén – diadalmaskodjék. Ugyanakkor igazolja a hatalom-érzés fonákját is, azt a gyanút, hogy egész létezése talán értelmetlen, mégpedig azzal, hogy véget vet neki.

Újabb nyereség, hogy a külvilág, amely nem akart róla tudomást venni, attól a pillanattól kezdve, hogy fegyvert ragadott, kénytelen tudomást venni róla. A médiumok gondoskodnak róla, hogy – még ha csak huszonnégy órára is – hallatlan publicitást kapjon. A televízió a tettének propagandistájaként bátorítja a potenciális követőket. Ahogy azt különösen az Egyesült Államokban láthatjuk; ez a kiskorúak számára olyan kísértést jelent, aminek nehezen tudnak ellenállni.

V.

A *common sense* nem érti a radikális vesztes logikáját. Ő az önfenntartási ösztönre hivatkozik, mintha ez magától értetődő, megkérdőjelezhetetlen természeti tény lenne. De inkább egy törekeny, történelmileg változó elképzelésről van szó. Már a görögök is beszéltek az önfenntartásról. Minden állatra és minden emberre jellemző, hogy mindent, amit csak lehet, megtesz azért, hogy fennmaradjon: ezt tanították már a sztoikusok is. Ez a koncepció Spinozánál is központi szerepet kap. Ő *conatus*-ról beszél, és ezalatt azt az erőt érti, amely állítólag minden élőlényben jelen van. De Kantnál ez másképp néz ki: szerinte nem annyira természeti ösztönről, mint inkább etikai posztulátumról van szó. „Az ember önmaga iránti *első* – ha nem is legkiválóbb – kötelessége, állati minőségében, animális természetében való *önfenntartása*.”² És Lichtenberg ebből az alábbi következtetést vonja le: „Milyen nyomorúságos az ember, ha mindent maga akar megcsinálni; vagyis csodat követelünk tőle, ha az önfenntartását követeljük.”³ – „És azt találtam magamban, hogy egy ember, akinek önfenntartási ösztöne annyira legyengült, hogy nagyon könnyen legyőzhető, minden bűn nélkül megölhetné magát.”⁴ Csak a 19. században vált ez a kötelesség kétségbevonhatatlan természettudományos tényre. Ezt csak nagyon kevesen látták másképp: „A fiziológusoknak óvakodniuk kell attól, hogy az önfenntartási ösztönt az organikus lények kardinális ösztönévé tegyék.”⁵ De azoknál, akik a leginkább túlélni akartak, Nietzsche tiltakozása süket fülekre talált.

A fogalomtörténeten túl, mintha az emberiség sohasem gondolt volna arra, hogy a saját életét a legmagasabb rendű jónak tekintse. Minden régi vallás nagyra becsüli az emberáldozatot; később a mártíroknak volt nagy becsületük. (Blaise Pascal fatális maximája szerint „csak olyan tanúknak szabad hinni, akik készek arra, hogy meghaljanak”). A legtöbb kultúrában a hősök a halál megvetése által tesznek szert dicsőségre és tiszteletre. Egészen az Első Világháború végéig a gimnazistáknak kívülről kellett tudniuk azt a híres horatiusi sort, mely szerint édes és tiszteletreméltó dolog meghalni a hazáért. Mások azt állították, hogy a hajózni szükségszerű, de élni nem, és még a hidegháború idején is voltak emberek, akik így kiáltottak: „Inkább meghalni, mint kommunistának lenni.” És mit gondoljunk – civil körülmények között – a magaskötél-artistákról, az extrém sportok üzöiről, az autóversenyzőkről, a sarkkutatókról, és más öngyilkos-jelöltekről?

Nyilvánvalóan nem sokra megyünk az önfenntartási ösztönrel. Emellett szól a kultúrákon és korszakokon átnyúló különös vonzalom az öngyilkossághoz. Semmiféle tabu, és semmiféle

² Immanuel Kant: *Az erkölcsök metafizikája*, Budapest: Gondolat 1991. 535.o.

³ Lichtenberg: *Schriften und Briefe*, I. kötet, München, Hanser 1968. J 338.

⁴ I.m. A 126.

⁵ Nietzsche: *Jenseits von Gut und Böse*, 13.

büntetési fenyegetés sem tudja elriasztani az embereket attól, hogy eldobják maguktól az életet. Ennek a hajlamlának nincs kvantitatív mértéke; minden kísérlet ennek statisztikai megragadására, kudarcba fullad.

Sigmund Freud kísérletet tett a probléma elméleti megközelítésére, amikor ingatag elméleti alapokon, kidolgozta a halálvágy koncepcióját. Freud hipotézise világosabban kifejezhető abban a jól ismert régi felfedezésben, hogy lehetséges olyan szituáció, amelyben az ember a vég szörnyűségét előnyben részesíti a vég nélküli szörnyűséggel szemben (legyen az valós vagy képzeletbeli).

VI.

De mi történik akkor, ha a radikális vesztes legyőzi a maga izolációját, ha megtalálja a maga vesztes-hazáját, amelytől nemcsak megértést, hanem elismerést is vár, egy hozzá hasonlókból álló közösséget, amely üdvözli őt, és amelynek szüksége van rá?

Ebben az esetben a benne rejlő destruktív energia meghatványozódik és a végső gátlástalanságig fokozódik; létrejön a halálvágy és az örület valamiféle amalgámja, és a tehetetlenségéből kiemeli egy katasztrofális mindenhatóság-érzés.

De ehhez szükség van egy olyan ideológiai gyúanyagra, amely a radikális vesztest elvezeti a robbanáshoz. Ahogy a történelem mutatja, az erre vonatkozó kínálatban nem volt hiány. És ebben a vonatkozásban a tartalom teljesen érdektelen. Mindegy, hogy vallási vagy politikai doktrínákról, vagy nacionalista, kommunista vagy rasszista dogmákról van-e szó – mindennemű szektásság képes arra, hogy mobilizálja a radikális vesztes rejtett energiáit.

Ez nemcsak a köznépre igaz, hanem a mindenkori irányítóira is, akinek a vonzereje abból táplálkozik, hogy önmagát mint megszállott vesztest definiálja. Éppen ezek az örült vonások azok, amelyekben a követők felismerik magukat. Joggal feltételezhetjük róla a cinikus kalkulációt, mert természetesen lenézi a követőit; túlzottan is jól megérti őket, tudja, hogy vesztesek, és ezért végső soron értéktelennek tekinti őket. Ezért élvezzi – ahogy azt Elias Canetti már egy fél évszázaddal korábban megmutatta –, hogy öelötte mindenki gyilkosság áldozata lesz, mielőtt őt is felakasztják, vagy elégetik a bunkerben.

Ezen a ponton felmerül, sok más történelmi példa mellett, a nemzetiszocializmus emlékezete. A Weimari Köztársaság után széles néprétegek vesztesnek érezték magukat. Az objektív adatok világos nyelvet beszélnek; de a gazdasági válság és a munkanélküliség valószínűleg nem lett volna elegendő ahhoz, hogy Hitler hatalomra jusson. Ehhez szükség volt egy olyan propagandára, amely a szubjektív faktorra irányult: az 1918-as vereségre és a Versailles-i Békeszerződésre. A németek általában a hibát másokban keresték. A projekció célpontját az akkori győztesek, a „kapitalista-bolsevik világ összeesküvése”, és természetesen az örök bűnbak, a zsidók, képezték. A vesztes-létre vonatkozó kínzó érzést csak az örületbe való meneküléssel lehetett kompenzálni. A nemzetiszocialisták fejében kezdettől fogva ott motoszkált a világuralom fantazmája. Ennyiben a céljaik határtalanok voltak, és nem lehetett róluk alkudozni; ezek a célok nemcsak irreálisak, hanem apolitikusak is voltak. Hiába mutatott volna rá valaki a világtérképre, Hitlert semmi sem tudta volna meggyőzni arról, hogy egy kis közép-európai ország harcának a maradék világ ellen, nincs esélye. Éppen ellenkezőleg. A radikális vesztes nem ismer konfliktusmegoldásokat, nem ismer kompromisszumokat, nem képes beleilleszkedni a normális érdekkonfliktusokba, és nem tudja élet venni a destruktív energiáknak. Minél kilátástalanabbak a tervei, annál fanatikusabban ragaszkodik hozzájuk. Kézenfekvő a sejtés, hogy Hitler és követői nem is győzni akartak, hanem inkább a saját vesztes-státuszukat akarták radikalizálni, és örökkévalóvá tenni. A felhalmozott düh egy példátlan, az összes többiek ellen folytatott háborúban csapódott le. Először a zsidókat és az 1919-es ellenfeleiket akarták megsemmisíteni, de aztán már a németeket sem kímélték. A tulajdonképpeni céljuk nem a győzelem volt, hanem a kiirtás, a bukás és a kollektív öngyilkosság. Más magyarázat nincs arra, hogy miért harcoltak a németek az utolsó

berlini romhalmazig. Hitler megerősítette ezt a diagnózist, amikor azt mondta, hogy a német nép nem érdemli meg a túlélést. Hallatlan áldozatok árán elérte, amit akart: vesztett. De a zsidók, a lengyelek, az oroszok, a németek és az összes többiek még mindig léteznek.

VII.

De a radikális vesztes ezután sem tűnt el. Továbbra is köztünk van. Elkerülhetetlenül. Minden kontinensen készenlétben állnak olyan vezető erők, amelyek üdvözlőnek; csak hogy ma általában nem állami szereplőkről van szó. A privatizáció ezen a téren is messzemenően előrehaladt. Habár még mindig a kormányzatok rendelkeznek a legnagyobb pusztító potenciállal, az állami bűnözés minden kontinensen visszaszorulóban van.

Világmerétekben talán most működik a legkevesebb vesztes-csoport, annak ellenére, hogy a nemzetközi pénzáramlásra és fegyverszállításokra támaszkodhatnak. Ezzel szemben csak úgy nyüzsögnek a háború privatizálói, akiket *warlord*-nak vagy gerilla-vezérnek nevezhetünk. A vezetésükkel létrejövő önkéntes milíciák és paramilitáris bandák szívesen díszítik magukat a „felszabadítási szervezet” elnevezéssel, vagy más forradalmi attribútumokkal. Vannak olyan médiumok, amelyek lázadóknak hívják őket, de ez is olyan eufémizmus, amely még hízelgő is lehet rájuk nézve. „Világító ösvény”, MLC, RCD, SPLA, ELA, LTTE, LRA, FNL, IRA, LIT, KACH, DHKP, FSLN, UVF, JKLF, ELN, AUC, FARC, PLF, GSPC, MILF, NPA, PKK, MODEL, JI, NPA, CPNML? UDA, GIA, RUF, LVF, SNM, ETA, NLA, PLPF, SPM, LET, ONLF, SSDF, PLJ, JEM, SLA, ANO, APLMA, RAF, AUM, PGA, ADF, IBDA, ULFA, PLMF, ULFBV, ISYF, LURD, KLO, UPDS, NLFT, ATTF ... – „bal” vagy „jobb”, nincs különbség kabát és nadrág között. A fölfegyverkezett csőcselék általában rablással, zsarolással, drogkereskedelemmel tartja fenn magát. Hadseregnek nevezik magukat, brigádokkal és kommandókkal büszkélkednek, bürokratikus kommunikációt adnak ki, és nagy ívű vallomásokkal próbálják felhívni magukra a figyelmet; úgy tesznek, mintha valamiféle tömeget képviselnének. Mint radikális vesztesek meg vannak győződve a saját életük értéktelenségéről, és ezért minden más is közömbös a számukra. A túlélés, az életben maradás tisztelete teljesen idegen tőlük. Számukra mindegy, hogy ellenfelekről, követőkről vagy kívülállókról van-e szó. Előszeretettel hurcolnak el és ölnek meg olyan embereket, akik egy-egy terrorizált régió nyomorát próbálják enyhíteni: lelövik a segítségnyújtókat és az orvosokat, fölégetik az utolsó klinikát is, amelynek még volt egy ágya vagy műtőasztala. Mert nem nagyon tudnak különbséget tenni a csonkítás és az öncsonkítás között.

E bandák egyike sem tudott lépést tartani a globalizációval. Ez a nemzeti vagy az etnikai konfliktusok ideológiai kizsákmányolása esetében teljesen egyértelmű. De azt mégis csak ki kell mondanunk, hogy a Szovjetunió összeomlása óta az internacionalizmus tradíciójára hivatkozó csoportok elvesztették egy szuperhatalom propagandisztikus és logisztikai támogatását. A viláskapitalizmus nyomása alatt feladták a világ meghódítására vonatkozó terveiket, és már csak a helyi kliensek érdekeinek megvédésére törekcsenek.

VIII.

Napjainkban már csak egyetlen olyan erőszakra hajlamos mozgalom létezik, amely globális akciókat is végre tud hajtani. Ez az iszlámizmus. Az iszlámizmus arra a nagyszabású kísérletre vállalkozik, hogy lefölözze egy olyan világvallás vallási energiáit, amely a maga kb. 1,3 milliárd hívőjével nemcsak rendkívül eleven, hanem – már demográfiai okok miatt is – minden kontinensen előrenyomulóban van. Ez az *ummah* rendkívül rétegzett, és nemzeti és társadalmi konfliktusok által fölszabdalt. Az iszlámizmus ideológiája ideális eszköz a radikális vesztesek mobilizálására, mivel ötvözni tudja a vallási, a politikai és a szociális mozgatórugókat.

E mozgalom szervezeti formái már magukban is sikerrel kecsegtetnek. Vége a korábbi szigorú centralizmusnak; a mindentudó és mindenben uralkodó központi bizottságot egy rugalmas

hálózat váltotta föl. Ez egy olyan magas szintű és eredeti innováció, amely kétségtelenül a kor szintjén áll.

Egyébként az elődök arzenáljára támaszkodnak. Az elemzők gyakran elsiklanak a fölött, hogy a modern terrorizmus 19. századi európai találmány. A legfontosabb ősei a cári Oroszországból származnak, de Nyugat-Európában is szép hosszú tradícióra tekinthet vissza. Inspirálóan hatott továbbá a múlt századbeli hatvanas és hetvenes évek baloldali radikális terrorizmusa. Az iszlámisták számos szimbólumot és technikát köszönhetnek neki. A megnyilvánulások stílusa, a videó felvételek használata, a kalasnyikovok, a mimika, a test-nyelv és az öltözék emblematisztikus jelentősége – mindez azt mutatja, hogy az iszlámisták sokat tanultak a nyugati példaképektől. Egyébként a terror összes technikai eszköze, a robbanóanyagtól a satelit-telefonig, a repülőgéptől a tévékameráig a nyugati világ terméke.

Az európai elődökhöz hasonlóan, az iszlámista harcosok is csak kevés kanonikus autoritást ismernek el. A Korán lép Marx, Engels és Mao helyébe, és Gramsci helyett Sayed Outb-ra hivatkoznak.⁶ A forradalmi szubjektum most már nem a világproletariátus, hanem az *ummah*, a tömeg önmaga által kinevezett képviselője már nem a párt, hanem az iszlámista harcosok széles elágazású konspirációs hálózata. A mozgalom olyan régebbi retorikai formákhoz kapcsolódik, amelyek a kívülállók számára fennhéjázónak vagy nagyszájúnak tűnhetnek. De a mozgalom a rögeszméinek nagy részét mégis a kommunista ellenségének köszönheti: a történelem vastörvényeket követ, a győzelem elkerülhetetlen, és mindenkor az elhajlók és az árulók leleplezésére kell törekedni, és ezeket (mint a jó leninista tradícióban) rituális szitkokkal kell elhalmozni.

A kitüntetett ellenfelek listája nem meglepő: Amerika, a dekadens nyugat, a nemzetközi tőke, a cionizmus. Ehhez jönnek még a hitetlenek, vagyis a maradék 5,2 milliárd ember. Továbbá az elhajló muzulmánok, a shiiták, az ibaditák, az aleviták, a jezidák, a zaiditák, az ahmadiják, a hanafiták, a drúzok a szufik, a karidzsiták, az iszmaliták és más vallási irányzatok képviselői.

Az iszlámisták – bármennyire is a tradíció őrzőiként próbálják feltüntetni magukat – teljes egészében a globalizált világ termékei, amely ellen pedig harcolnak. Nemcsak a technikájukban, hanem a média-értelmezésükben is messze tútesznek elődeiken. Már a 19. századi terroristák is a „tett propagandájára” támaszkodtak; de az a világot átfogó figyelem, amelyet az Al Qaida nevű nebulóz csoportosulás elért, számukra még teljesen elképzelhetetlen lett volna. A televízió, a számítertechnikának, az internetnek és a reklámoknak köszönhetően az iszlámista terror több embert érdekel, mint a futball világbajnokságok. A mézárást, amely számukra a legfontosabb, Hollywood szorgalmas diákjaiként rendezik meg, a katasztrófafilmek, a *splatter-movie*-k és a *science-fiction*-ok mintájára. Már csak ebben is megmutatkozik e mozgalomnak a gyűlölt nyugattól való függése. A *société du spectacle*, ahogy azt egykor a szituacionisták leírták, az ő mediális produkcióikban éri el a maga csúcspontját.⁷

Fordította: Weiss János

---

⁶ Oliver Roy: *Globalized Islam: The Search for a new Ummah*, London: Hurst 2004.

⁷ Faisal Acuji: *Landscapes of the Jibad: Militancy, Morality and Modernity*, Ithaca, N. Y.: Cornell University Press 2005.